

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«КОРЕКЦІЯ ЗВ'ЯЗНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ
(III-IV РІВНІВ) ЗАСОБАМИ ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ»**

Виконала:

здобувач вищої освіти групи SoL1-M21
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Шмигленко Лілія Олегівна

Науковий керівник:

Мілевська О.П., кандидат пед. наук,
доцент, доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:

Дмітрієва О.І., кандидат пед. наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОПАНУВАННЯ ЗВ'ЯЗНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ДОШКІЛЬНИКАМИ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	8
1.1. Особливості становлення зв'язних висловлювань у дошкільників з нормотиповим мовленням та із ЗНМ.....	8
1.2. Прийменниково-відмінкова конструкція як структурний елемент зв'язного висловлювання.....	18
1.3. Специфіка засвоєння прийменниково-відмінкових конструкцій дошкільниками із нормотиповим розвитком та із загальним недорозвиненням мовлення	24
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ УМІНЬ ВЖИВАТИ ПРИЙМЕНИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ.....	33
2.1. Розроблення методики констатувального дослідження.....	33
2.2. Проведення констатувального дослідження та аналіз отриманих результатів... ..	40
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З КОРЕКЦІЇ ЗВ'ЯЗНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ ЗАСОБАМИ ПРИЙМЕНИКОВО-ВІДМІНКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ	51
3.1 Обґрунтування змісту формуальної методики.....	51
3.2 Апробація методики та аналіз результатів.....	66
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми. У Базовому компоненті дошкільної освіти пріоритетним завданням визначено формування особистості дитини, що передбачає набуття дитиною ряду компетентностей. Мовленнєва компетентність, як одна із складових, визначається як вміння дитини продукувати свої думки та наміри, бажання та звернення, прохання та враження у різних формах мовленнєвого висловлювання.

Уміння правильно будувати мовленнєві висловлювання, варіативно використовуючи лексико-граматичні засоби, дотримуючись синтаксичних норм, адекватно відображаючи семантику, слугують водночас засобом розвитку дитини, як мовленнєвої особистості і відображають стан розвитку пізнавальної її сфери. Зокрема, граматично правильно оформлене зв'язне висловлювання відіграє значущу роль у розвитку особистості дитини, сприяє соціальному контакту між людьми, впливає на емоційний стан дитини. Тому формування граматично правильних зв'язних висловлювань структури мовлення є важливим елементом у структурі дошкільної освіти, та невід'ємною частиною у підготовці дитини з порушеннями мовлення до шкільного навчання.

Проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей завжди були в центрі уваги педагогів і лінгводидактів (М. Вашуленко, Л. Варзацька, Н. Хорошковська, Т. Ладиженська, Н. Орланова, С. Русова, В. Сухомлинський, Л. Федоренко та ін.). Науковці розглядали психологічні і дидактичні умови формування зв'язного мовлення у дітей, виокремлювали періоди цього процесу, розглядали засоби, форми і методи розвиткової роботи щодо навчання дітей зв'язних висловлювань.

Одними із головних у граматично правильному зв'язному висловлюванні виступають прийменниково-відмінкові конструкції, завдяки яким зберігається смислова структура висловлювання.

Окремі дослідження були присвячені вивченню формування граматично структурованого зв'язного висловлювання. Цим напрямком досліджень займалися педагоги (А. Богуш, К. Ушинський, Т. Котик, Г. Леушина, Є. Тихеева, А. Бородич та інші), лінгвісти (О. Гвоздев та інші), психологи та психолінгвісти (О. Лурія, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін, О. Сохін та інші), науковці у сфері логопедії (Є. Соботович, М. Шеремет, Ю. Рібцун, Л. Трофименко та інші).

Важливим структурним елементом граматики мови науковці, методисти і практики вважають прийменники, які слугують для утворення граматико-сміслових конструкцій (О. Заболотний, В. Горпинич, С. Караман, О. Горошкіна, О. Карман, Л. Попова). Разом з цим, прийменники є засобом утворення відмінкових конструкцій, які важливі для смислової структури висловлювання. Загалом, прийменникові конструкції у поєднанні з іншими граматичними засобами впливають на синтаксичне оформлення висловлювань, відображають смислові зв'язки (просторові, часові, суб'єкт-об'єктні тощо).

У багатьох наукових працях (А. Богуш, А. Захарової, М. Феофанова, К. Крутій, Є. Соботович, О. Гвоздева, О. Леонт'єва) висвітлені особливості опанування дітьми прийменників та прийменникових конструкцій. Зокрема, відомо, що до кінця дошкільного віку, діти активно використовують майже всі прийменники рідної мови, які в свою чергу тісно пов'язані із непрямыми відмінками та утворюють з ними прийменниково-відмінкові конструкції.

Зв'язне висловлювання обумовлюється граматичною будовою мови, несформованість якого часто проявляється у неправильному вживанні прийменниково-відмінкових конструкцій. Це підмітили науковці (Л. Трофименко, М. Шеремет, Р. Лалаєва, Н. Серебрякова, Н. Жукова, Т. Філічева), що займалися питанням особливостей зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення (далі ЗНМ).

Вагоме значення у цьому контексті набуває проблема виявлення особливостей усного зв'язного мовлення, порушень зв'язних висловлювань

та розробки шляхів його корекції розвитку у дітей з тяжкими формами мовленнєвого дизонтогенезу – загальним недорозвитком мовлення. Як свідчить аналіз логопедичної практики, чисельність дітей дошкільного віку з цим мовленнєвим порушенням зростає.

У дітей із ЗНМ спостерігаються труднощі використання в мовленні граматичних і, відповідно, граматико-семантичних значень, виражених з допомогою прийменників; тому спрощується морфологічна структура слів – пропускаються флексії, порушується лексична основа. Для цих дітей характерне змішування як флексій, так і прийменників, в результаті чого порушується використання прийменниково-відмінкових конструкцій.

Типовим симптомом загального недорозвинення мовлення є часткове або повне нерозуміння прийменникової семантики. Відповідно, виникають пропуски, неадекватне вживання окремих прийменників (стереотипно); помилкові їх використання, спрощення, заміни, спотворення; також спостерігається часткове або повне невміння правильно передати відмінкові закінчення в словосполученнях з прийменником; іменники вживаються у прямому відмінку.

Викладений вище аналіз труднощів опанування зв'язними висловлюваннями у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення, а також труднощів у засвоєнні ними прийменників та лексико-граматичних (відмінкових) конструкцій з ними, вказує на актуальність проблем формування у них зв'язних висловлювань засобами прийменниково-відмінкових конструкцій.

Мета дослідження: розроблення методичного забезпечення логопедичної роботи з корекції зв'язних висловлювань у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати науково-методичну літературу з теми дослідження; охарактеризувати зв'язне висловлювання у дітей із загальним недорозвиненням мовлення та використання ними прийменниково-відмінкових конструкцій.

2. Експериментальним шляхом дослідити особливості вживання прийменниково-відмінкових конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

3. Розробити і апробувати методичне забезпечення з корекції зв'язних висловлювань засобами прийменниково-відмінкових конструкцій у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Об'єкт дослідження – корекція зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження – методичне забезпечення для корекції зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III-IV рівнів на матеріалі прийменникових конструкцій.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань були використанні наступні методи:

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, методичних джерел, супровідної документації;

емпіричні: констатувальний експеримент;

математико-статистичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Доповнено наукові відомості про особливості корекційної роботи зв'язних висловлювань засобами прийменниково-відмінкових конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблене методичне забезпечення з логокорекції зв'язних висловлювань засобами прийменниково-відмінкових конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Розроблені матеріали можуть використовуватися у роботі вчителів-логопедів закладів дошкільної освіти, вихователів логопедичних груп та дитячих спеціальних закладів, батьків дітей з порушеннями мовлення.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося у КЗ «ДНЗ № 27 ВМР», (м. Вінниця). Дослідженням було охоплено 20 дітей старшого дошкільного віку, з них 10 дітей з типовим мовленнєвим

розвитком, та 10 дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Апробація дослідження відбувалась навітних науково-практичних конференціях студентів, магістрантів, КПНУ імені Івана Огієнка (2021 2022 рр.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції „ModernResearchinWorldScience”,(October 2-4, 2022) SPC “Sci-conf.com.ua”, Lviv,Ukraine. 2022.

Результати дослідження відображені в 1 публікації.

Структура дипломної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань). В роботі вміщено 7 таблиць, 7 рисунків. Основний зміст роботи викладено на 76 сторінках.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного нами дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки та узагальнення:

1. Підтверджено, зв'язне мовлення – це процес утворення самостійного зв'язного висловлювання, яке є сукупністю самостійних речень, що взаємопов'язані між собою, також вони об'єднані спільною темою мовлення та головною думкою. Процес побудови зв'язного висловлювання (мовознавець М. Вашуленко) розпочинається з авторського задуму, що виникає в результаті певних мотивів спілкування. Далі, як зазначає О. Лурія, за допомогою механізму внутрішнього мовлення думка та її семантичне зображення перекодовуються у глибинно-синтаксичну структуру майбутнього висловлювання, яка згодом перетворюється на поверхнево-синтаксичну структуру і, нарешті, на лінійно впорядкований розгорнутий вислів.

Досліджуючи мовлення, багато науковців (Є. Соботович, О. Гвоздєв, О. Леонтєв) розробили періодизацію даного процесу в різних аспектах, які допоможуть дослідити етапи становлення зв'язного висловлювання. Проаналізувавши дані періодизацій, можна стверджувати, що за умов нормотипового розвитку зв'язних висловлювань діти в дошкільному віці (середній та старший) вміють будувати прості, поширені, складносурядні, складнопідрядні речення, з'являється граматичне чуття мови. За умов загального недорозвинення мовлення спостерігається інша специфіка розвитку мовлення, що у свою чергу впливає на опанування зв'язних висловлювань у дітей.

У дітей із ЗНМ відзначається: притаманні труднощі у програмуванні змісту розгорнутих висловлювань, їх мовного оформлення; характерні заміни форми одного відмінка на форму іншого, користування ненормативними формами, неправильне вживання прийменниково-відмінкових конструкцій; порушення зв'язності і послідовності викладу, смислові пропуски; структура

складносурядних та складнопідрядних речень нерідко виявляється спрощеною.

Побудова зв'язних висловлювань потребує використання різних лексико-граматичних елементів серед яких важливе значення займають прийменники. У семантичній класифікації прийменників виділяють такі семантичні типи прийменників: просторові прийменники, темпоральні прийменники, логічні прийменники. У поєднанні з іменником прийменники слугують засобом утворення відмінкових конструкцій. Прямі відмінки (називний, кличний) ніколи не вживаються з прийменниками, непрямі – родовий, давальний, орудний, знахідний, місцевий можуть використовуватися як із прийменниками, так і без них. Таким чином, прийменниково-відмінкова конструкція – це єдиний функціональний комплекс прийменника та відмінка.

2. Несформованість зв'язного висловлювання часто проявляється у неправильному вживанні прийменниково-відмінкових конструкцій, що є властивим дітям із ЗНМ. Адже за умов нормотипового розвитку мовлення, граматична система мовлення засвоюється на рівні чуття мови, тому діти до кінця дошкільного віку активно та правильно користуються прийменниково-відмінковими конструкціями. Однак, на відміну від дітей із типовим розвитком, діти із ЗНМ мають труднощі у формуванні граматичної будови мовлення, що проявляється в уповільненості опанування граматичних форм, розбалансованому розвитку синтаксичної та морфологічної структури мови, викривленню загальної картини розвитку мовлення, порушенням чуття мови. А тому, прийменниково-відмінкові конструкції, як структурний елемент граматичної будови мовлення зазнає значних змін. Вони допускають багато помилок під час використання прийменникових конструкцій, прийменники часто упускаються, замінюються (найчастіше на голосні звуки), при цьому іменник використовується в початковій формі; змішування форм відмінювання; вірне використання простих прийменників при неправильному вираженні прийменникових закінчень слів; частіше використовують *у (в), на, з, під*, більш складні прийменники *з-під, між, через, тому що* взагалі рідко використовуються дітьми.

3. Результати констатувального дослідження показали недостатність сформованості прийменниково-відмінкових конструкцій у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. У старших дошкільників із ЗНМ виявлено середній рівень (30%) та низький рівень (70%). Старші дошкільники з нормотиповим розвитком навпаки знаходилися на високому рівні (90%) та середньому рівні (10%). Серед помилок які зробили діти із ЗНМ були: змішування значень прийменників *«в-на»*, невміння правильно передати відмінкові закінчення в словосполученнях з прийменником (*«попугай літав з клітка»* – пташка вилетіла з клітки; *«яблуко на стол»* - яблуко лежить на столі; *«путь ін а полі»* – пульт на підлозі, *«дває катався на штуці»* - хлопчики катаються на гойдалці); нерозуміння прийменників *між, перед, з-за, через*.

Результати формувального дослідження показали ефективність запропонованої нами методики. Діти із загальним недорозвиненням показали кращі результати, а саме: високий рівень – 10%, середній рівень – 70%, низький рівень – 20%. Тобто, одна дитина із середнього рівня перейшла у високий рівень, дві дитини підтвердили середній рівень (кількісний та якісні показники значно покращилися), п'ять дітей із низького рівня перейшли у середній рівень, та дві дитини залишилися на низькому рівні (кількісний та якісні показники значно покращилися). Застосування розробленої методики дозволило покращити у дітей із загальним недорозвиненням мовлення вміння використовувати прийменниково-відмінкові конструкції: розрізнення прийменників *в-на*, та навіть складного прийменника *між*, самостійно вживати прийменники у мовленні, знизилася частота замін прийменників, наявна позитивна динаміка у вмінні правильно передати відмінкові закінчення в словосполученнях з прийменником, збільшилася кількість речення під час розповіді за сюжетним малюнком, використовувалися двоскладні (прості та складні) речення з прийменниково-відмінковою конструкцією.

Розроблене нами методичне забезпечення з формування прийменниково-відмінкових конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення може бути використане логопедами

спеціалізованих та загальноосвітніх дошкільних закладів, вихователями логопедичних груп, батьків дітей із ЗНМ відповідного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. Психологічні характеристики загально-функціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. праць : Вип. 4. К. : Актуальна освіта, 2007. С. 18-24.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція. Київ : 2021
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 12.11.2021).
3. Бессонова Т. П., Грибова О. Е. Дидактический материал по обследованию речи детей. Ч. II: Словарный запас и грамматический строй. М. : АРКТИ, 1997. 64 с.
4. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини : в 2 ч. К. : Благовіст, 2001. 215 с.
5. Богатчук І. М., Стахова Л. Л. Навчання дітей із загальним недорозвиненням мовлення правильного вживання прийменників. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : Збірник наукових праць. Суми, 2017. С. 46-50.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Вид 2-е. К. : Слово, 2010. 374 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навчально-методичний посібник. К. : Слово, 2005. 720 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. К.: Вища шк., 2007. 542 с.
9. Бондаренко Н. А. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. 2013.

URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7594/1/Bondarenko.pdf>. (дата звернення: 08.12.2021).

10. Брушневська І. М. Дослідження стану сформованості лексики у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського* : Педагогічні науки. Вип. №3. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 39-45.

11. Буцьких К. А. Теоретичний аналіз особливостей питальних висловлювань у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : педагогічні науки. 2017. № 4 (309). С.12-18

12. Буцак О. О., Дмитрів Ю. М. Особливості формування граматичної сторони мовлення в дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня. *Матеріали III наук.-практ. студентської конференції «Сучасні тенденції та актуальні проблеми педагогічної освіти»*. Львів, 2018. С. 19 – 20.

13. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Літера ЛТД, 2011. 364 с.

14. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.

15. Волкотруб Г. Й. Стилїстика ділової мови: навч. посіб. К. : МАУП, 2002. 208 с.

16. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. 2007. 472 с.

17. Глухов В.П. Основы психолінгвистики: учеб. пособие для студентов педвузов. М. : АСТ: Астрель, 2005. 351 с.

18. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М., Рябініна І. М. Граматична будова мови: Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І., 2010. 25 с.

19. Горай І. В. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ. Реабілітаційна педагогіка: Теорія і практика. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 50.

20. Горох Г. В. Методика роботи над уживанням прийменників у мовленні старших дошкільників. *Збірник наукових праць*: Запоріжжя, 2011. Вип. 7. С. 303-306

21. Горпинич В. О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

22. Дерев'янюк Н.П. Формування словникового запасу у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: навчальний посібник. К.: Аксіома, 2006. С. 57– 60.

23. Дідкова Л. М. Теоретичне обґрунтування проблеми загального недорозвинення мовлення: історичний аспект. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XV. Серія : соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 127–132

24. Дяченко В. О., Стахова Л. Л. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матер. VII Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. (15 лютого 2018 року, м. Суми). Суми : Цьома С.П., 2018. С. 69–72.

25. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников. М. : Просвещение, 1985. 112 с.

26. Жукова Н.С. Если Ваш ребенок отстает в развитии: Кн. для логопеда. М., 1993

27. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: кн. для логопеда. Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998. 320 с.

28. Заболотний О. В. Українська мова : для загальноосвіт. навч. закл. з навч. рос. мовою : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл.. Київ: Генеза, 2015. 208 с.

29. Звонська Л. Л. Відмінок. *Енциклопедичний словник класичних мов*. К. : ВПЦ «Київський університет», 2017. 552 с.
30. Ігнат'єва С. А., Грецьких В. М. Мовленнєвий розвиток. Старша група. Харків : Видавництво «Ранок», 2009. 144 с.
31. Караман С. О., Горошкіна О. М., Караман О. В., Попова Л. О. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.
32. Котик Т. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів : Опорні конспекти лекцій для студентів спеціальності «Початкова освіта». Івано-Франківськ, 2013. 71 с.
33. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. 3-тє вид. К. : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
34. Крутій К. Л. Перспективно-календарне планування занять із навчанням мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПМ» ЛТД, 2005. 192с.
35. Крутій К. Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2004. 389 с.
36. Лалаева Р.И. Формирование лексики и грамматического строя речи у дошкольников с общим недоразвитием речи. М.: Союз, 2011. 224 с.
37. Левицький В. Е. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/201/241.pdf/> (дата звернення: 26.02.2022).
38. Лурия А. Р. Язык и сознание. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2008. – 340 с.
39. Лурия О. Р. Основные проблемы нейролингвистики. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. 51 с.
40. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: дидактичний матеріал. К.: Літера ЛТД, 2004.104 с.

41. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ : ДІА, 2016. 304 с.

42. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів : спец. «Корекційна освіта (логопедія)». К. : Слово, 2010. 285 с

43. Мілевська О. П. Прийоми формування лексико-граматичних узагальнень у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології : *Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*. Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2015. С. 46-50.

44. Мілевська О. П. Розвиток зв'язних висловлювань у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: корекційний та освітній аспекти. *Развитие системы коррекционного образования на современном этапе*: матеріали Междунар. науч.-практ. конф. Симферополь, 2013. С. 139–145.

45. Поліщук С. В. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2011. Вип. 17(2). С. 286-293.

46. Програма розвитку, навчання та виховання «Дитина в дошкільні роки». 2-ге вид. Запоріжжя: ТОВ "ЛПС" ЛТД, 2004. 268 с.

47. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс. К. : Освіта України, 2011. 29 с.

48. Рібцун Ю. В. Науково-методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ. *Логопед.* 2011. № 8 (8) серпень. С. 4–11.

49. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : Питер. 2002. 720 с.

50. Седов К. Ф. Речь и мышление в отечественной психологии : *Научно-методический журнал «Мир Психологии»*, 2009. №1. С. 4–10
51. Сімович, Василь Граматика української мови : для самонавчання та в допомогу шк. науці. 2-ге вид. з одмінами й дод. Київ : Ляйпціг : Укр. накладня, 1919. 584 с.
52. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 2. С. 2 – 11.
53. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку Теорія і практика сучасної логопедії. *Збірник наукових праць: вип.1*. К. Актуальна освіта, 2004. С. 7-35
54. Соботович Є. Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування : наук.- метод. посібник. К. : ІЗМН, 1997. 44 с
55. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посіб. 2-е вид. К. : Слово, 2011. 392 с.
56. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2013. – Вип. 23(2). С. 396-405.
57. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: Навч.-метод. посібн.. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 72 с.
58. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. – Київ: «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
59. Трофименко Л. І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів. *Дефектологія*. 2007. №3. С.34-40.

60. Трофименко Л. І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: Дис. кандпед. наук. К., 2004. 190 с.

61. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

62. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. К. : „Актуальна освіта”, 2007. 120 с.

63. Ушинский, К.Д. Родное слово : книга для детей и родителей. М. : Лествица, 2013. 495 с.

64. Филичева Т. Б. Основы логопедии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)». М. : Просвещение, 1989. 223 с.

65. Шеремет М. К. Діагностика здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 128 с.

66. Шеремет М. К. Логопедія : підручник. Вид. 4-те, перер. та доповн. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 856 с.

67. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.

68. Янушоніс А. В. Особливості правильного вживання прийменників дітьми дошкільного віку із ЗНМ III рівня. URL: http://www.rusnauka.com/17_PMN_2014/Psihologia/8_171415.doc.htm (дата звернення: 18.02.2022).

69. Reimer, N. (2010). Introduction to Semantics. Cambridge University Press. P. 28-33.

70. Wetherby A.M., Rodriques G. (1992). Measurement of communicative intentions in normally developing children during structured and unstructured contexts // Journal of speech and hearing. Vol.35. P.130-138.